

organi vlasti — upravni (*authorities, bodies of authority, government bodies*) i policijski (*police*); *predsjednik* — organizacije ili stalnog tijela (*president*), tijela koje zasjeda (*chairman*), izvršnog vijeća ili vlade (*prime minister, premier*), gradske skupštine (*mayor*), itd.

Postupak pri prevođenju višeznačnih naziva razlikuje se od postupaka opisanih u prethodnim odjeljcima utoliko što u izboru odgovarajućeg naziva ili interpretativnog prijevoda prevodilac odlučuje — u skladu s prije navedenim kriterijima za prevođenje nazivlja — tek pošto je odredio koji je od više mogućih pojmova tim nazivom obuhvaćen u konkretnom slučaju njegove upotrebne realizacije.

Josip Jernej

SINTAKTIČKA REKCIJA U NASTAVI STRANIH JEZIKA

(Prilog za napredni stupanj nastave s primjerima na tri jezika)

Kao osnova za vježbe transformacije i kao priprema za prevođenje tekstova s jednog jezika na drugi pokazuje se korisnom i djelotvornom osuvremenjena sintaktička analiza rečenice. Takvom se analizom točno utvrđuju sastavni rečenični elementi, nosioci logičko-sintaktičkih funkcija, a to su — prema novijem nazivu — *taksemi*. Taj termin treba razlikovati od sintagme, koja označuje jednostavno svezu dvaju heterogenih elemenata (odredbenice i određenice), bez funkcije u rečenici (npr.: *sunčano nebo, gledati kroz prozor*). U tom i još i širem smislu shvaćaju sintagmu De Saussure, Bally i mnogi drugi lingvisti, dok bi izraz »*taksem*« odgovarao pojmu »*sintagme*« kako ga je utvrdio Baudouin de Courtenay, koji je izraz »*sintagma*« prvi upotrijebio u lingvističkom smislu, i to upravo u značenju funkcionalne rečenične jedinice. No izraz »*sintagma*« je kasnije evoluirao, a danas se upotrebljava i u trećem smislu, kao skup riječi koje su ritmički spojene i čine jednu misaonu cjelinu. Tako definiraju sintagmu Maurice Grammont i neki ruski lingvisti.

Troznačnost jednoga termina svedena je sada na dvoznačnost uvođenjem naziva *taksem* za oznaku funkcionalne jedinice u rečenici (njem. *Satzglied*, tal. *tassema*, franc. *taxème*). Taj je naziv predložen već prije deset godina, ali još nije općenito poznat i prihvaćen.¹ Ni u pogledu broja funkcionalnih jedinica rečenice ne postoji slaganje u nauci. Naša postavka, koja se temelji na sintaktičkim radovima Moritza Regule, predviđa u svemu deset *taksema*, koji su raspoređeni ovako:²

¹ V. o tome moj članak »*Tassemi e sintagmi*«, SRAZ 23 (1967), str. 81-85.

² Taj sistem našao je svoju primjenu i opširnu razradu u deskriptivnoj talijanskoj gramatici M. Regula-J. Jernej, *Grammatica italiana descrittiva*, Francke Bern, 1976.

1. Subjekt
2. Predikat (s vezanim predikativom)
3. Izravni objekt
4. Neizravni objekt (ili objektoid)
5. Adverbijal (tj. priloška dopuna. Pitanje: KAKO?)
6. Cirkumstancijal (tj. okolnosna dopuna. Pitanje: GDJE?, KADA?, ZAŠTO?, ČEMU?)
7. Judikativ (npr.: »prema mome mišljenju«)
8. Slobodni predikativ (npr.: »vratili su se veseli«)
9. Atribut (s mnogo podvrsti)
10. Apozicija.

Svaki je taksem označen temeljnim brojem, koji ga i simbolizira, tj. formalno predstavlja, a dijeli se zatim u podvrste prema morfološkim i semantičkim kriterijima. Svaka od tih podvrsta, a ima ih blizu 200, dobiva svoj brojčani indikator. Na taj način omogućena je brza orijentacija, osobito pri prevođenju pojedinih taksema s jednog jezika na drugi.³

S pojmom taksema usko je povezana rekcija. U lingvistici se taj pojam različito definira⁴. Mi ćemo opisati rekciju kao sposobnost jedne riječi da sintaktički upravlja drugom riječi. U toj svezi ili sintagmi prva se riječ zove glavna, gospodujuća ili odredbenica, a druga upravljana, podređena ili određena. Ako pak tu svezu promatramo sa stanovišta druge, upravljane riječi, onda se rekcija može definirati kao sintaktička zavisnost jedne riječi od druge.

Ilustrirat ćemo to s nekoliko primjera na hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku:

sjećanje	die Erinnerung	il ricordo
na prošlost	an die Vergangenheit	del passato
pročitali smo	wir haben die Zeitung	abbiamo letto (tutto)
novine	durchgelesen	il giornale
zahvalili smo mu	wir haben ihm für das	lo abbiamo ringraziato
na daru	Geschenk gedankt	del dono

U prvom primjeru imamo imeničku rekciju s različitom upotrebom prijedloga u tri jezika. Drugi nam primjer daje izravan objekt koji se u sva tri jezika izražava bez prijedloga. Šarenilo prepozicionalne upotrebe zapažamo u trećem primjeru, gdje dolazi i do dvostruke glagolske rekcije.

Upravljana riječ zajedno s eventualnim prijedlogom čini funkcionalnu jedinicu, tj. taksem.⁵ U slavenskim jezicima ta se funkcionalna jedinica izražava većinom padežima bez prijedloga ili s prijedlogom; u njemačkom dolazi obično do prepozicionalne veze, ali često i do sastavljanja upravljane riječi s gospodujućom (npr. Kunstgeschichte — povijest umjetnosti — storia dell' arte); u romanskim jezicima prevladava upotreba prijedloga.

Glavna ili gospodujuća riječ može biti »imenska« (imenica, pridjev, zamjenica, prilog) ili je pak glagol. Ako podređena riječ ovisi o imenici, pridjevu, zamjenici ili prilogu, imat će funkcije atributa. Npr.

³ Inventar svih podvrsti taksema nalazi se u fazi razrade.

⁴ V. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* R. Simeona.

⁵ U prijašnjem, trećem primjeru imamo dva taksema. O toj posebnoj konstrukciji govori se kasnije.

a) auto direktora (direktorov auto)	das Auto des Direktors	l'automobile del direttore
materijal za gradnju	das Baumaterial	il materiale da costruzione
dijeljenje nagrada	die Verteilung der Preise	la distribuzione dei premi
san prirode	der Schlaf der Natur	il sonno della natura
b) zadovoljan darom	zufrieden mit dem Geschenk	contento del dono
žalostan zbog poraza	traurig wegen der Niederlage	triste per la sconfitta
c) ništa izvanredno	nichts Aussergewöhnliches	niente di straordinario
d) desno od nebodera	rechts vom Hochhaus	a destra del grattacielo

Svi su ti atributi većinom imenice, ali mogu biti i zamjenice, glagolski infinitivi, prilozi ili sintaktički spojevi.⁶

neki od nas	einige von uns	alcuni di noi
dar za vas	ein Geschenk für euch	un regalo per voi
(teško rješiv) ⁷	schwer zu lösen (schwer lösbar)	difficile a risolvere (difficilmente solubile)
zadaca za sutra	eine Übung für morgen	un compito per domani
incidenti bez kraja i konca	Unfälle ohne Ende	incidenti a non finire

Zajedničko je svojstvo tih atributa da ostaju nepromijenjeni kad se mijenja glavna riječ:

odijelo po mjeri	ein Maßanzug	un abito su misura
dvaju odijela po mjeri	zweier Maßanzüge	di due abiti su misura
zadovoljan darom	zufrieden mit dem Geschenk	contento del dono
zadovoljni darom	(sie sind) zufrieden mit dem Geschenk	contenti del dono

⁶ Pridjev kao atribut ne spada pod pojam rekcije. O tome kasnije.

⁷ »Koji se teško može riješiti«. Infinitivna konstrukcija *teško za riješiti* bila bi grubi kalk.

Ako upravljana riječ ovisi o glagolu, može imati različite funkcije. Ponajprije može biti izravni objekt, a zatim i neizravni. Dok se izravni objekt ostvaruje bez prijedloga (u akuzativu), to kod neizravnog dolaze do upotrebe razni prijedlozi (odnosno padeži). Razlike među pojedinim jezicima ovdje su neminovne, jer što je u jednom jeziku izravni objekt, u drugom može biti neizravni i obratno; ali, što je još važnije, neizravni se objekt u pojedinim jezicima ostvaruje s različitim prijedlozima, odnosno padežima. Sve to zadaje velike brige na svim nivoima nastave pa je stoga vježbanje rekcija, osobito glagolskih, jedan od najodgovornijih zadataka u nastavi stranih jezika.

Najobičniji slučaj glagolske rekcije je onaj s prelaznim glagolima koji uvode izravni objekt. Evo nekoliko primjera u kojima se naša tri jezika slažu:

otvoriti prozor	das Fenster öffnen	aprire la finestra
čitati knjigu	ein Buch lesen	leggere un libro
kupiti sat	eine Uhr kaufen	comprare un orologio.

U drugoj seriji primjera hrvatskom izravnom objektu odgovaraju različite rekcije u druga dva jezika (izravne i neizravne) :

opaziti što	etwas wahrnehmen	accorgersi di qcs.
ogovarati koga	jemandem Übles nachreden	sparlare di qcn.
trebati što	etwas brauchen	aver bisogno di qcs.
zloupotrebiti što	etwas mißbrauchen	abusare di qcs.

Čest je slučaj da u sva tri jezika imamo neizravni objekt, koji je izražen najrazličitijim prijedlozima, odnosno padežima:

raspravljati o čemu	über etwas sprechen	discutere di qcs.
sumnjati u što	an einer Sache zweifeln (etwas bezweifeln)	dubitare di qcs.
baviti se čim	sich mit etwas beschäftigen	occuparsi di qcs.
odreći se čega	auf etwas verzichten	rinunziare a qcs.
pouzdati se u koga	auf jemanden rechnen (sich auf jemanden verlassen)	fare affidamento su qcn.
naljutiti se na koga	auf jemanden böse werden	adirarsi con qcn.
težiti za čim	nach etwas streben	aspirare a qcs.

Nije rijedak slučaj da hrvatskom neizravnom objektu odgovaraju različite rekcije u druga dva jezika (u našim primjerima ponajviše izravni objekt):

bojati se čega	etwas befürchten	temere qcs.
zahvaliti komu	jemandem danken	ringraziare qcn.
rugati se komu	jemanden hänseln	canzonare qcn.
naškoditi komu	jemandem schaden	danneggiare qcn.
zalupiti vratima	die Tür zuschlagen	sbattere la porta
spavati snom pravednika	den Schlaf des Gerechten schlafen	dormire il sonno del giusto

Posebno su zanimljivi slučajevi s dva objekta (ponajviše s izravnim i neizravnim) :

pitati koga za što	jemanden nach etwas fragen	domandare uno di qcs.
prekoriti koga zbog čega	jemandem etwas vorwerfen, jemanden wegen etwas tadeln	rimproverare qcs. a qcn., biasimare uno per qcs.
uzvratiti komu što	jemandem für etwas erkenntlich sein	contraccambiare uno di qcs.
lišiti koga čega	jemanden einer Sache berauben	privare uno di qcs.
uvjeriti koga u što	jemanden von einer Sache überzeugen	persuadere uno di qcs.

Izravni i neizravni objekt smatraju se jakom rekcijom, jer se ovdje dopuna jače veže uz glagol. To se odnosi osobito na prijedlog koji se u jakoj rekciji (tamo gdje postoji) sasvim oslanja na svoj glagol kao na gospodujuću riječ. Tu pojavu možemo najbolje promatrati kod romanskih jezika u kojima su prijedložne konstrukcije vrlo raširene. (V. i gornje primjere s neizravnim objektom!)

Pokraj jake rekcije postoji i slobodno priključivanje ili takozvana slab a rekcija, a to je slučaj kad upravljana riječ ima druge funkcije, različite od objektne.

Upravljana ili podređena riječ može biti adverbijal, tj. adverbna oznaka. U tom slučaju odgovara na to pitanje *kako?*, *čime?*, *koliko?* Npr.

Oni napreduju dobro.	Sie schreiten gut fort.	Essi progrediscono bene.
Rekao je to u šali.	Er hat das im Scherz gesagt.	Lo ha detto per scherzo.
Obogatio se radom.	Er ist durch Arbeit reich geworden.	Si è arricchito col lavoro.

On radi
za dvojicu.

Er arbeitet
für zwei.

Egli lavora
per due.

Kažem ti to
posljednji put.

Ich sage es dir
zum letzten Mal.

Te lo dico
per l'ultima volta.

Podređena riječ može vršiti funkciju okolnosne dopune, koja odgovara na pitanja *gdje?*, *kada?*, *zašto?*, *čemu?* Npr.

Tesla se rodio
u Lici.

Tesla ist in der Lika
geboren.

Tesla nacque
nella Lica.

Proveo sam veće
među
prijateljima

Ich habe den Abend
unter Freunden
verbracht.

Ho passato la serata
tra gli amici.

Stigli smo
prije nekoliko
tjedana.

Wir sind
vor einigen Wochen
angekommen.

Siamo arrivati
alcune settimane fa.

Tresao se
od straha.

Er zitterte
von Angst.

Tremava di paura.

Pijmo u zdravlje
predsjednika.

Trinken wir
auf die Gesundheit
des Präsidenten.

Beviamo alla salute
del presidente.

Od rekcije kao sintaktičke veze razlikuje se kongruencija ili sročnost (*njem.* Kongruenz, Formzusammenhang; *tal.* concordanza, accordo). Dok kod rekcije podređena riječ ostaje nepromijenjena kad se mijenja oblik glavne riječi, kod kongruencije se uz glavnu riječ mijenja i podređena. Pod pravilo kongruencije potpadaju prije svega pridjevi i participi u funkciji atributa. Oni se slažu s glavnom riječi u rodu, broju i padežu, a mijenjaju se u broju i padežu. U romanskim jezicima (koji ne poznaju deklinacije u našem smislu) pridjevski atribut se mijenja jedino kod prijelaza sa jednine u množinu. Npr.

važna vijest

eine wichtige
Nachricht

una notizia importante

važnoj vijesti

einer wichtigen
Nachricht

a una notizia importante

važne vijesti

wichtige Nachrichten

notizie importanti

naučena lekcija

eine erlernte Lektion

una lezione imparata

u naučenim
lekcijama

in den erlernten
Lektionen

nelle lezioni imparate,

U njemačkom jeziku dolazi ovdje često do spajanja obaju oblika time da atributivni element ostaje nepromijenjen. Npr.

brzi vlak

der Schnellzug

il treno direttissimo

brzoga vlaka

des Schnellzuges

del treno direttissimo

brzi vlakovi

die Schnellzüge

i treni direttissimi.

Drugi slučaj kongruencije odnosi se na subjekt i predikat. Ta dva taksema slažu se u licu i u broju. Pri tome razlikujemo tri podvrste te kongruencije.

a) Subjekt u vezi s glagolskim predikatom (sasvim običan slučaj) :

on pjeva	er singt	egli canta
oni pjevaju	sie singen	essi cantano.

b) Subjekt uz imenski predikat (pridjev ostaje nepromijenjen u njemačkom):

on je zadovoljan	er ist zufrieden	egli è contento
oni su zadovoljni	sie sind zufrieden	essi sono contenti
on je liječnik	er ist (ein) Arzt	egli è medico
oni su liječnici	sie sind Ärzte	essi sono medici.

c) Pod pravila kongruencije potpadaju i oba predikativa (vezani i slobodni) ukoliko ih sačinjavaju pridjev ili imenica. I ovdje pridjev ostaje nepromijenjen u njemačkom:

on izgleda umoran	er sieht müde aus	egli sembra stanco
oni izgledaju umorni	sie sehen müde aus	essi sembrano stanchi
smatram ga nesposobnim	ich halte ihn für unfähig	lo ritengo incapace
smatram ih nesposobnima	ich halte sie für unfähig	li ritengo incapaci
izabrali su ga za delegata	sie haben ihn zum Delegierten gewählt	lo elessero (a) delegato
izabrali su ih za delegate	sie haben sie zu Delegierten gewählt	li elessero (a) delegati
ušao je u sobu nasmijan	er trat lächelnd ins Zimmer	entrò nella stanza sorridente
ušli su u sobu nasmijani	sie traten lächelnd ins Zimmer	entrarono nella stanza sorridenti
umro je kao vojnik	er starb als Soldat	è morto da soldato
umrli su kao vojnici	sie starben als Soldaten	sono morti da soldati

Dok pitanje kongruencije — apstrahirajući od reda riječi — ne zadaje poteškoće učenicima, ukoliko nije povezano s upotrebom prijedloga, to se podružje rekcija, osobito glagolskih, ubraja u najteža poglavlja pri usvajanju stranog jezika. Opasnost kalkova vreba ovdje sa svih strana. Premda znamo da je doslovno prenošenje struktura materinjeg jezika na strani jezik opća pojava pri procesu usvajanja drugog jezika, treba reći da se to očituje u punoj mjeri osobito na području rekcije, tj. pri upotrebi prijedloga, padeža, pa i reda riječi. Stoga će biti korisno da se već na nižem stupnju nastave stranog jezika započne, a zatim nastavi sistematskim vježbanjem često upotrebljenih rekcija, osobito onih koje se razlikuju u oba jezika. Jedan od preduvjeta za uspješno vršenje tih vježbi je postojanje jasnih pojmova u pogledu klasifikacije samih rekcija. Nastojali smo da tome doprinesemo ovim člankom.

Damir Kalogjera

AMERENGLISH

Isto kao ovaj članak bila je nedavno naslovljena i anketa časopisa »Encounter«, u kojoj su engleski i američki publicisti i pisci iznosili svoje dojmove o razlikama između američkog engleskog i britanskog engleskog (dalje AE, BE). Složenica u naslovu napravljena je po analogiji na »franglais«, pojam koji je svojedobno bio izazvao žive polemike u frankofonskim zemljama.

Razlike između AE i BE na fonološko-gramatičko-leksičkoj razini prilično su mnogo razmatrane i dostupne.¹ Manje su, međutim, poznati stavovi i odnosi govornika prema svojoj i onoj drugoj varijanti pa ćemo se na tome ovdje zadržati. Do takvih stavova, koji posebno zanimaju sociolingvistiku, može se doći pomoću raznolikih eksperimenata² ili dobro pripremljene ankete. Zanimljivi se zaključci mogu izvući i iz spontanijh izjava govornika, dakako, ako njima prilazimo kao sekundarnim responsima³ koji traže interpretaciju u sociolingvističkim okvirima.

Spontanijh izjava o razlikama između AE i BE što su se pojavile u knjigama, časopisima, u pismima urednicima u novinama ima nepregledan broj. Neke su duhovito oblikovane kao ona o *dviije nacije koje dijeli zajednički jezik* (B. Shaw) i ušle su među aforizme engleskog govornog područja, a neke se druge citiraju u filoškijh raspravama o tom problemu.⁴ Diskusija koju ćemo

¹ Vidi: Željko Bujas u ovom časopisu 3, 1973; 3, 1975; i u ovom broju.

² Pregled eksperimenata i testova u svrhu utvrđivanja sociolingvističkih karakteristika u govornome jeziku dao je W. Labov u radu »The Study of language in its social context«, Sociolinguistic Patterns, University of Pennsylvania Press 1972.

³ Vidi: Leonard Bloomfield, »Secondary and Tertiary Responses to Languages«, Language 20. 45—55, 1944.

⁴ Vidi: Randolph Quirk, »Philology, Politics and American English« i »Linguistic Bonds Across the Atlantic« u knjizi: The English Language and Images of Matter, Longmans 1972.